

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

УДК 332.122:338.45:005.216.3(477)

DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.02.005>

Ірина Юрїївна Підоричева,

доктор екон. наук, старший дослідник

Інститут економіки промисловості НАН України

вул. Марії Капніст, 2, м. Київ, 03057, Україна

E-mail: pidoricheva@nas.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4622-8997>;

Антоніна Сергїївна Баш,

аспірантка

Інститут економіки промисловості НАН України

вул. Марії Капніст, 2, м. Київ, 03057, Україна

E-mail: antonina.bash@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-8086-0626>

СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ СУПРОВІД ¹

Промислові регіони України, особливо прифронтові (Донецька, Луганська, Харківська та Запорізька області), зазнали найбільших збитків і втрат унаслідок повномасштабної війни. Потреби на їх відновлення, за спільною оцінкою міжнародних інституцій та уряду України, складають половину (50,46%, або 207,2 млрд дол. США) потреб на відбудову України. З урахуванням структурної відсталості економіки промислових регіонів, у якій переважають галузі зі слабкою інноваційною активністю та низькою технологічністю, продовження довоєнних траєкторій їх розвитку є абсолютно неприйнятним і неконкурентним на тлі розгортання у світі Індустрії 4.0-5.0. В умовах істотної зміни профілів промислових регіонів через війну з'являється шанс відродити їх економіку, але вже на принципово нових, інноваційних, засадах. Для цього може бути використаний підхід смарт-спеціалізації, націлений на структурну трансформацію економіки та посилення на цій основі нових конкурентних переваг регіонів і країн. Наголошено на необхідності критичного аналізу та переосмислення напрямів імплементації підходу смарт-спеціалізації в промислових регіонах України, що зумовлено різним ступенем урахування його засад у стратегіях регіонального розвитку на 2021-2027 рр. та потребою в структурній перебудові їх економік, подоланні наслідків війни для місцевого населення.

Метою статті є ідентифікація ключових проблем у сфері організаційно-економічного забезпечення реалізації підходу смарт-спеціалізації у промислових регіонах України та визначення шляхів їх вирішення з урахуванням суто українських викликів і досвіду ЄС.

Обґрунтовано роль організаційно-економічного супроводу імплементації підходу смарт-спеціалізації в національних умовах. Поглиблено наукові уявлення про основні організаційно-економічні проблеми та недоліки імплементації підходу смарт-спеціалізації в

¹ Статтю підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи Інституту економіки промисловості НАН України «Стратегічні напрями смарт-спеціалізації промислових регіонів України» (№ держреєстрації 0121U114107) та науково-дослідного проекту МОН України «Організаційно-економічне забезпечення повоєнного сталого розвитку територій на основі інфраструктурно-сервісної методології розвитку інноваційних спільнот» (№ держреєстрації 0123U100271).

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024

промислових регіонах України. Акцентовано увагу на тому, що замороження цих проблем та відсутність відповідних дій щодо їх усунення унеможливають структурно-інноваційні перетворення в економіці регіонів на засадах сталого розвитку, що виключить можливість подолання їх структурної відсталості. Обґрунтовано пропозиції щодо шляхів вирішення існуючих організаційно-економічних проблем з урахуванням суто українських викликів, а також знань, набутих у країнах-членах ЄС при реалізації цього підходу протягом останніх десяти років. Реалізація викладених пропозицій дасть змогу скоригувати смарт-орієнтовані цілі та секторальні фокуси стратегій регіонального розвитку, спрямувати стратегії на трансформацію економіки промислових регіонів через підтримку секторів і галузей, які мають потенціал розвитку нових конкурентних переваг.

Ключові слова: смарт-спеціалізація, інновації, структурна трансформація економіки, сталий розвиток, відновлення, стратегії регіонального розвитку, промислові регіони.

JEL: H56, O31, R10, R58

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що промислові регіони, частина яких є прифронтовими, зазнали найбільших збитків і втрат унаслідок воєнних дій¹. До промислових належать регіони, які входять до складу трьох промислово розвинутих макрорегіонів України – Донецького, Придніпровського та Слобожанського. Деякі з них (Донецька, Луганська, Дніпропетровська та Запорізька області) історично відрізнялися значним геологічним потенціалом, розвинутою гірничодобувною та металургійною промисловістю. Вони мають значні запаси бурого та кам'яного вугілля (Донецький кам'яновугільний басейн, Дніпровський буровугільний басейн), залізних руд (Криворізький залізорудний басейн, Белозерський залізорудний район), марганцевих руд (Великотокмацьке родовище, Нікопольський марганцевий басейн), алюмінію, ванадію, нікелю, кобальту, танталу, ніобію, стронцію. Серед потужних підприємств, зосереджених у цих регіонах, слід відзначити ПАТ «Запоріжсталь», ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод», АТ «Інтерпайп Новомосковський трубний завод», ТОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат», АТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат».

Меншою мірою, ніж вищезазначені регіони, але теж має потенціал у добувній промисловості Сумська область. На її території зосереджені запаси мінерально-сировинних ресурсів, серед яких найпоширенішими є: горючі корисні копалини (природний газ, нафта, торф) і неметалеві корисні копалини (кам'яна сіль, крейда, фосфорити, кварцити, камінь будівельний, пісок будівельний). До війни 2022 р. ця область здебільшого спеціалізувалася на видобутку та реалізації необробленої сировини, що призвело до зниження її конкурентних позицій та значного відставання в економічному розвитку від інших промислово розвинутих регіонів України. Водночас добувна промисловість Сумської області має значний нереалізований потенціал, вивільнення якого в сукупності з розвинутою харчовою промисловістю та потужним сільським господарством (за умови розмінування територій) можуть становити основу відновлення економіки Сумщини. Що стосується Полтавської та Харківської областей, то в галузевій структурі виробництва цих регіонів домінують галузі переробної промисловості – харчова промисловість та машинобудування. Кіровоградська область має виражений аграрно-індустріальний характер економіки,

¹ Наразі ситуація є такою, що потреби на відновлення промислових регіонів складають половину (50,46%, або 207,2 млрд дол. США) потреб на відбудову України (розраховано за даними: Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023 / Ed. A. Himmelfarb. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. March 2023, Washington, DC. 132 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).

а також значні запаси рудних ресурсів: нікелевих руд, хромової та графітової (Заваллівське родовище) руди, урану.

Незважаючи на схожість траєкторій попереднього розвитку промислових регіонів і здебільшого їх спільні проблеми, зумовлені неефективними організаційними рутинами «самозберігаючих коаліцій» (*self-sustaining coalition*) великого бізнесу та місцевої влади, які не зацікавлені в реструктуризації економіки (Hassink, 2010), підходи до якісного відновлення характеристик їх економічних систем мають бути різними та базуватися на унікальному наборі конкурентних переваг, поєднанні фундаментальних і структурних чинників розвитку.

До фундаментальних чинників розвитку належить створення інновацій разом з освітою, підготовкою та перепідготовкою кадрів, медициною, соціальним забезпеченням, розбудовою інфраструктури. Основу структурних чинників становить випереджальний і підтримуваний державою розвиток окремих сфер і секторів виробництва як драйверів зростання, з вищою доданою вартістю та продуктивністю завдяки впровадженню інновацій. Такі структурні зміни та відповідна державна економічна і соціальна політика мають бути орієнтовані на досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 р., визначених ООН¹ та імplementованих у законодавство багатьох країн, зокрема в українське² (Кіндзерський, 2023а).

Відновлення економіки промислових регіонів до попереднього довоєнного рівня є неприпустимим і неконкурентним на тлі розгортання у світі Індустрії 4.0-5.0. Перспективи стати домінуючим підходом до якісного їх відновлення має *смарт-спеціалізація*, яка,

власне, націлена на структурну трансформацію економіки через інновації та їх спрямування на досягнення цілей сталого розвитку в регіонах і країнах.

Основні методологічні положення концепції смарт-спеціалізації сформульовані групою експертів Європейського Союзу (ЄС) у 2007-2009 рр. (Foray, van Ark, 2007; Foray, David, Hall, 2009) і впроваджені в Політику згуртованості на 2014-2020 роки в межах стратегії ЄС «Європа 2020» як попередня умова для країн-членів ЄС та їх регіонів в отриманні фінансової підтримки зі структурних фондів для здійснення досліджень та інновацій. У 2021 р. смарт-спеціалізацію було інтегровано до нового стратегічного порядку денного ЄС – Європейського зеленого курсу, але вже з акцентом на сталий розвиток. Наразі цей підхід набув поширення, у тому числі за межами ЄС, про що зокрема свідчать програмні документи ОЕСР та ООН³, а також опубліковані результати досліджень. Так, пошук за ключовими словами «smart specialisation» та «smart specialisation» на порталі Research4Life, який охоплює електронні колекції книг, журналів, наукових звітів і конференцій таких всесвітньо відомих видавництв, як Elsevier, Springer Nature, Oxford University Press, Cambridge University Press, John Wiley & Sons, Taylor & Francis та ін., за період з 01.01.2007 р. по 21.02.2024 р. складає 1027 і 1031 джерело відповідно. При цьому близько половини з них припадає на останні (2020-2024) роки, що свідчить про зростаючий інтерес дослідників до питань, пов'язаних зі смарт-спеціалізацією.

Проблемам упровадження підходу смарт-спеціалізації в національних умовах

¹ Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development A/RES/70/1. *United Nations*. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).

² Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 22.02.2024).

³ Innovation-driven growth in regions: The role of smart specialisation. Paris: OECD. 2013. URL: <https://web-archiv.oecd.org/2013-12-11/260180-smart-specialisation.pdf> (дата звернення: 27.02.2024); UNECE to consider incorporating Smart Specialisation into its policy advice on innovation. *UNECE*. 20 October 2014. URL: <https://unece.org/media/press/1670> (дата звернення: 27.02.2024).

останнім часом присвячено чимало робіт вітчизняних науковців. Це, зокрема дослідження, виконані в Інституті економіки та прогнозування НАН України (Єгоров, Бажал та ін., 2020; Снігова, 2018; Yegorov, Gryga, Ryzhkova, 2022); Інституті регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України (Возняк, 2021; Іщук, Созанський, 2020; Сторонянська та ін., 2022; Сторонянська, Мельник, Лещух, 2020); Національному інституті стратегічних досліджень (Шевченко, 2019); Інституті економіки промисловості НАН України (Амоша, Череватський та ін., 2020; Амоша та ін., 2018; Вишневський, 2022; Вишневський та ін., 2023; Солдак, 2022; Швець, 2022; Shevtsova et al., 2020; Shvets et al., 2023). Однак, по-перше, ці дослідження лише частково стосуються проблематики промислових регіонів. По-друге, виклики воєнного часу та нагальна потреба у відновленні промислових регіонів на кардинально нових, інноваційних, засадах потребують критичного аналізу результатів і переосмислення напрямів імплементації підходу смарт-спеціалізації. Успішність цих процесів визначається більшою мірою якістю організаційно-економічного супроводу, який передбачає розроблення стратегій регіонального розвитку, їх адаптацію до умов воєнного стану та повоєнного відновлення, підготовку планів заходів, забезпечення достатніх людських, фінансових, інфраструктурних, технологічних ресурсів, а також механізмів моніторингу та оцінювання результатів їх реалізації.

Мета статті – ідентифікувати ключові проблеми у сфері організаційно-економічного забезпечення реалізації підходу смарт-спеціалізації у промислових регіонах України та запропонувати шляхи їх вирішення з

урахуванням суто українських викликів і досвіду ЄС.

Пріоритети ЄС у сфері регіонального розвитку та їх відтворення в державній регіональній політиці України в умовах євроінтеграції та подолання наслідків війни

8 листопада 2023 р. Європейською Комісією опубліковано «переговорну рамку» для ведення переговорів про вступ України до ЄС, де визначено умови та реформи, які Україні необхідно виконати для набуття повноправного членства в ЄС¹. Вони, серед іншого, стосуються завершення реформи децентралізації (див. рисунок) і досягнення узгодженості державної регіональної політики України з регіональною політикою ЄС, у якій чільне місце посідає смарт-спеціалізація.

Відповідно до ст. 174 Договору про функціонування ЄС (Treaty on the Functioning of the European Union) «з метою сприяння загальному гармонійному розвитку Союз розробляє та здійснює дії, що ведуть до зміцнення його економічної, соціальної та територіальної згуртованості. Зокрема, Союз спрямовує свою діяльність на зменшення диспропорцій між рівнями розвитку різних регіонів та відсталих районів, що перебувають у найменш сприятливих умовах. Серед зазначених регіонів особливу увагу слід приділяти сільській місцевості, територіям, які перебувають під впливом промислової трансформації, регіонам, що страждають від суворих та постійних природних або демографічних недоліків, таким як регіони Крайньої Півночі з дуже низькою щільністю населення, а також острівним, транскордонним і гірським районам»².

¹ Commission Staff Working Document. Ukraine 2023 Report. Accompanying the document. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. European Commission. Brussels, 8.11.2023 SWD(2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

² Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal* C 326, 26/10/2012 P. 0001 – 0390. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 20.02.2024).

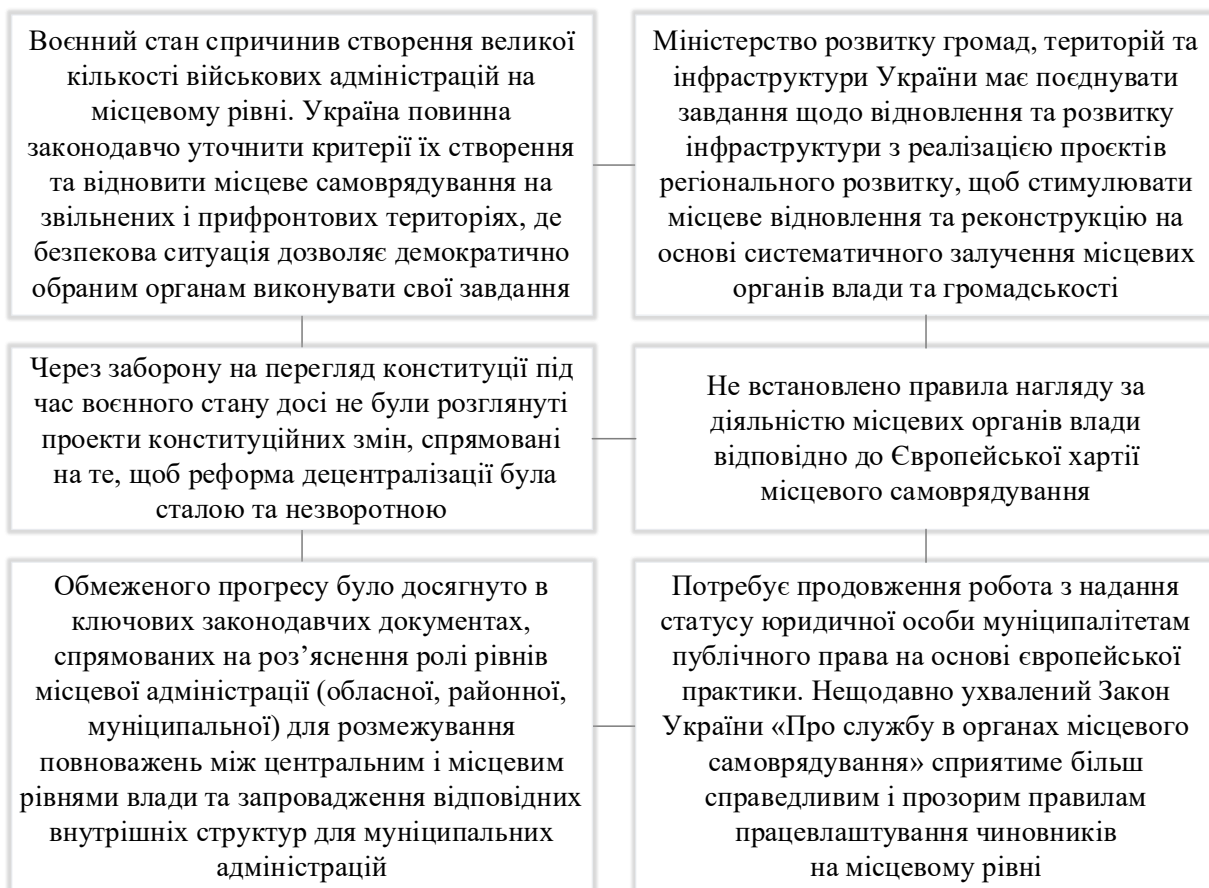

Рисунок – Завдання Європейської Комісії щодо завершення реформи децентралізації в Україні в умовах євроінтеграції

Джерело: складено авторами за: Commission Staff Working Document. Ukraine 2023 Report. Accompanying the document. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. European Commission. Brussels, 8.11.2023 SWD(2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_6_99%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

Цими пріоритетами має керуватися Україна при реалізації державної регіональної політики. І хоча її засади були запроваджені разом із реформою децентралізації, що розпочалася у 2014 р., воєнне вторгнення РФ вплинуло на всі регіони та, як зазначено у звіті ЄК, суттєво підвищило територіальні диспропорції, які існували до 2022 р.¹

Так, ще до початку повномасштабного вторгнення регіони України суттєво

відрізнялися за географічним розташуванням, природними ресурсами, соціальними параметрами, культурними особливостями та економічним потенціалом. Станом на 2021 р. найбільшу частку валового регіонального продукту (ВРП) в загальному обсязі України забезпечували м. Київ (23,4%), Дніпропетровська (9,7%), Харківська (5,9%), Львівська (5,4%), Київська (5,3%) і Донецька (5,2%) області (табл. 1).

¹ Commission Staff Working Document. Ukraine 2023 Report. Accompanying the document. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. European Commission. Brussels, 8.11.2023 SWD(2023) 699 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

Таблиця 1 – Деякі показники економічного розвитку регіонів України станом на 2021 р.

Регіони, області	ВРП		Обсяг реалізованої промислової продукції		Зайнятість населення у промисловості		Регіональний експорт товарів, % до загального обсягу	Кількість ІАП*, % до загальної кількості підприємств
	млн грн	% до загального підсумку	млн грн	% до загального підсумку	тис. осіб	% до загальної зайнятості регіону		
Україна	5450849	100,0	3589379	100,0	2313,2	14,8	100,0	8,5
АР Крим
Вінницька	173531	3,2	90655,9	2,5	69,5	11,2	1,9	10,5
Волинська	92535	1,7	43489	1,2	48,0	13,3	1,2	6,5
Дніпропетровська	582363	10,7	670478,3	18,7	324,8	24,1	17,9	9,4
Донецька	283326	5,2	387869,5	10,8	174,5	25,0	10,3	6,3
Житомирська	113919	2,1	60899	1,7	74,6	15,6	1,1	5,2
Закарпатська	75626	1,4	28296,1	0,8	54,5	11,3	2,5	9,0
Запорізька	228906	4,2	301074	8,4	150,7	21,7	7,0	14,6
Івано-Франківська	119680	2,2	97484,3	2,7	66,8	12,3	1,7	16,3
Київська	291519	5,3	157978,3	4,4	126,4	17,0	3,7	9,1
Кіровоградська	99564	1,8	46697,9	1,3	47,5	13,5	1,5	9,6
Луганська	52135	1,0	24595,4	0,7	51,9	18,6	0,2	8,6
Львівська	296182	5,4	146990,3	4,1	153,7	14,9	4,3	10,0
Миколаївська	124162	2,3	83680,5	2,3	60,4	12,9	5,1	9,0
Одеська	271669	5,0	94699,0	2,6	81,2	8,3	2,5	7,0
Полтавська	266694	4,9	241570,8	6,7	94,5	17,2	4,7	8,8
Рівненська	88859	1,6	58566	1,6	63,2	13,9	1,0	8,5
Сумська	105254	1,9	61434,6	1,7	59,0	13,3	1,6	12,3
Тернопільська	81485	1,5	29882	0,8	34,9	9,0	1,0	17,3
Харківська	319796	5,9	231411,0	6,4	217,9	18,4	2,6	11,3
Херсонська	88182	1,6	40712,8	1,1	37,6	8,9	0,6	7,7
Хмельницька	119876	2,2	64357,5	1,8	59,3	12,0	1,3	8,4
Черкаська	131154	2,4	93617,4	2,6	72,0	14,7	1,3	9,8
Чернівецька	54582	1,0	19410,8	0,5	39,3	10,7	0,3	9,8
Чернігівська	113474	2,1	39512,7	1,1	48,9	12,3	1,7	9,8
м. Київ	1276376	23,4	474015,9	13,2	102,1	7,6	22,5	4,8
м. Севастополь

* Кількість ІАП (інноваційно активних підприємств), % до загальної кількості підприємств – дані наведено за результатами спостережень 2018-2020 рр.

Джерело: розраховано і складено авторами за: Багатогалузева статистична інформація. Регіональна статистика [2004-2021 рр.]. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; Наукова та інноваційна діяльність України 2020: стат. зб. Державна служба статистики України. Київ, 2021. С. 106.

Ключовим показником для визначення економічної потужності регіонів є реалізована промислова продукція (РПП), найбільший обсяг якої в загальному обсязі України

мали Дніпропетровська (18,7%), Донецька (10,8%) та Запорізька (8,4%) області, до них також наближалися Полтавська (6,7%) і Харківська (6,4%). Промислові підприємств-

ва цих регіонів забезпечували працевлаштування значної частки населення – 24,1% зайнятих у Дніпропетровській області, 25,0% у Донецькій та 21,7% у Запорізькій. У Полтавській та Харківській областях даний показник дорівнював 17-18%. Відносно високий рівень розвитку промислових комплексів й експортного потенціалу цих регіонів у довоєнний період мав стратегічне значення для економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни загалом. Водночас тісного зв'язку між рівнем промислового розвитку та рівнем інноваційної активності в них не спостерігалось. Регіони, які мали найбільший промисловий потенціал (наприклад, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська області) відставали від інших за багатьма параметрами інноваційного розвитку. Так, якщо у Дніпропетровській і Донецькій областях частка інноваційно активних підприємств у загальній їх кількості складала 9,4 і 6,3% відповідно, то в регіонах із невеликим промисловим потенціалом (Івано-Франківській і Тернопільській областях) – 16,3 і 17,3% (див. табл. 1).

Незважаючи на що промислово розвинуті регіони забезпечували основну частку обсягу реалізованої промислової продукції, питома вага реалізованої інноваційної промислової продукції в регіональному обсязі РПП була дуже низькою: у Дніпропетровській області – 1,4%, Запорізькій – 1,2, Полтавській – 2,7, Харківській – 2,5%¹. Це вказує на проблеми технологічного спрощення та структурної слабкості економіки промислових регіонів, які ще більше загострилися під впливом війни.

Так, за спільною оцінкою ООН, Світового банку, Європейської Комісії та уряду України за рік повномасштабної війни

(з лютого 2022 р. по лютий 2023 р.) загальна сума прямих збитків і втрат, зазнаних Україною, сягнула 423,8 млрд дол. США². Найбільше постраждали прифронтові промислові регіони – Донецька (78,3 млрд дол.), Харківська (62,3), Луганська (36,0) і Запорізька (25,4 млрд дол.) області. Така ситуація потребує здійснення цілеспрямованих структурних змін, якісного відновлення територій, активів і сфер промислових регіонів. Для цього може бути використаний підхід смарт-спеціалізації, але за умови його адаптації до суто українських умов і з урахуванням набутих знань щодо його імплементації в країнах-членах ЄС.

Проблеми та напрями вдосконалення організаційно-економічного забезпечення реалізації підходу смарт-спеціалізації в промислових регіонах України

Смарт-спеціалізація є підходом регіональної інноваційної політики, який спирається на доступні локальні активи і ресурси, зосереджується на обмеженому наборі пріоритетних сфер (інвестиційних пріоритетів) і потребує участі всіх зацікавлених сторін чотириланкової спіралі – державного сектору, науки, бізнесу і громадськості – протягом усього стратегічного циклу (розроблення та реалізації стратегій смарт-спеціалізації). При цьому вибір, перегляд, моніторинг і реалізація інвестиційних пріоритетів мають підтримуватися учасниками на місцях.³ Підхід реалізується через стратегії смарт-спеціалізації (*Smart Specialisation Strategies – S3*), які у 2012 р. дістали нового трактування – стратегії досліджень та інновацій для смарт-спеціалізації (*Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation – RIS3*). Наразі ці поняття використовуються як рівно-

¹ Наукова та інноваційна діяльність України. 2020: стат. зб. *Державна служба статистики України*. Київ, 2021. С. 238.

² Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023 / Ed. A. Himmelfarb. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. March 2023, Washington, DC. 132 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).

³ About S3 Smart Specialisation. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice/about_en (дата звернення: 27.02.2024).

цінні. Результат реалізації стратегій смарт-спеціалізації має втілитися у структурних змінах і розвитку на цій основі нових конкурентних переваг регіонів (Foray, Eichler, Keller, 2021).

Україна має нормативно-правове підґрунтя для розроблення стратегій регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки¹ та Національна економічна стратегія на період до 2030 року² передбачають використання і реалізацію всіма регіонами України підходу смарт-спеціалізації, а також їх приєднання до Європейської платформи смарт-спеціалізації (*S3 Platform*³). Проект оновленої Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 року визначає нові пріоритети регіонального розвитку на період до 2027 року, одним із яких є «розвиток людського капіталу, відновлення підприємницької активності та зростання економіки на основі внутрішнього потенціалу територій та регіональних смарт-спеціалізацій».⁴

Відповідно до Методики⁵ смарт-спеціалізація – це «підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та

сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні». Починаючи з 2021 р. не менш ніж одна стратегічна ціль у стратегіях розвитку областей на період 2021-2027 рр. повинна була визначатися на засадах смарт-спеціалізації. Промислові регіони також залежно від характеристик регіональних інноваційних екосистем при виборі стратегічних цілей спиралися на підхід смарт-спеціалізації.

Аналіз перебігу реалізації підходу смарт-спеціалізації в Україні свідчить про різний ступінь урахування його засад у стратегіях розвитку промислових регіонів на 2021-2027 рр. та необхідність удосконалення організаційно-економічного забезпечення цих процесів.

1. *Не у всіх регіональних стратегіях секторальні фокуси, які мають потенціал смарт-спеціалізації, є достатньо обґрунтованими і містять інноваційну складову, хоча саме вона покликана активізувати структурні перетворення в економіці шляхом модернізації традиційних галузей та/або створення цілковито нових наукомістких галузей, та/або диверсифікації економіки через синергію їх потенціалу. Наприклад, у Кіровоградській області основою для смарт-спеціалізації обрано виробництво машин і устаткування для сільського та лісового господарства, а також виробництво олії та тваринних жирів. Останнє є традиційною галуззю*

¹ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF?find=1&text#Text> (дата звернення: 21.02.2024).

² Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP210179?an=1> (редакція від 21.04.2023 р.).

³ Наразі *S3 Platform* зосереджується на оновленнях і новинах, пов'язаних з S3 за межами ЄС. Для країн-членів ЄС запущено нову систему – *Smart Specialisation Community of Practice (S3 CoP)*, яка містить усю необхідну інформацію про концепцію, політику, тематичні партнерства смарт-спеціалізації, поради експертів, інтерактивну обсерваторію S3 тощо.

⁴ Інформаційне повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*. 5 грудня 2023 р. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35001.html> (дата звернення: 23.02.2024).

⁵ Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 р. № 79. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (редакція від 16.06.2020).

спеціалізації регіону, однак навряд чи можна сказати, що виробництво олії та тваринних жирів є вдалим вибором для смарт-спеціалізації через його обмежений потенціал структурно-інноваційної трансформації економіки. Такі помилки притаманні не тільки українським регіонам. У багатьох S3 ЄС перші пріоритети смарт-спеціалізації мали аналогічний недолік і спиралися на традиційні галузі з низьким інноваційним потенціалом. Цей недолік у подальшому було нівельовано саме завдяки тому, що смарт-спеціалізація є безперервним процесом навчання, змін та удосконалень. Вона передбачає якісний та кількісний аналіз, діалог і співпрацю, упродовження інновацій, моніторинг і оцінювання результатів, адаптацію до змін, а отже, припускає перегляд і модифікацію пріоритетів залежно від таких факторів, як посилення глобальних викликів, виникнення форс-мажорних обставин (стихійні лиха, війни), поява нових інноваційних можливостей структурних змін економіки на основі знань тощо. Експерти ЄС, зокрема розробники методологічних положень підходу смарт-спеціалізації, підкреслюють (Foray, Eichler, Keller, 2021), що започатковані проекти можна припинити, а нові – розпочати в будь-який момент – усе залежить від одержаної інформації (успіху, невдач, несподіванок) при реалізації запланованих проектів і заходів. Водночас безпосередньо інвестиційні пріоритети смарт-спеціалізації не повинні постійно змінюватися – тут важливо досягти балансу між стабільністю та змінами. Отже, адміністрації регіонів, зокрема промислових, необхідно проаналізувати чинні стратегії регіонального розвитку на предмет відповідності визначених у них цілей і секторальних фокусів для смарт-спеціалізації логіці цього підходу і насамперед – перспективам здійснення структурних трансформацій економіки до вищого технологічного рівня та набуття на цій основі їх нових конкурентних переваг.

2. У деяких стратегіях секторальні фокуси сформульовані надто широко й узагальнено (наприклад, у Сумській області як

такі обрано промисловий, аграрний комплекси і туристичну індустрію), а в інших – *занадто конкретизовано* (у Запорізькій області: виробництво ендопротезів з молібденового і титанового складів, електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільної та контрольної апаратури, проводів, кабелів і електромонтажних пристроїв, машин й устаткування для сільського та лісового господарства, двигунів та запчастин до гвинтокрилів). Ні той, ні інший підходи не відповідають логіці смарт-спеціалізації. У цьому контексті варто дотримуватися позиції експертів ЄС (Foray, Eichler, Keller, 2021), які закликають уникати як надто широких пріоритетів, так і занадто вузьких. Слід зосереджуватися на трансформаційній діяльності, концепція якої відображає належний рівень деталізації, який не є ані галузевим (смарт-спеціалізація не є галузевою політикою), ані окремим проектом (S3 передбачає налагодження тісних відносин, отримання ефекту синергії та забезпечення взаємодоповнюваності між проектами та видами діяльності). Належним рівнем деталізації є набір взаємопов'язаних осіб, можливостей, проектів і заходів, спрямованих на вирішення різних проблем і реалізацію певного напрямку змін.

3. При виборі секторальних фокусів для смарт-спеціалізації промислові регіони здебільшого деталізують види діяльності, на яких вони традиційно спеціалізуються. Натомість вибір пріоритетів смарт-спеціалізації потребує дотримання балансу між традиційними сильними сторонами регіону та наявними активами і ресурсами з пошуком нових можливостей інноваційного розвитку (нових виробничих технологій, екологічно чистих рішень, цифрових технологій тощо). Єдиного підходу тут бути не може, але принциповим моментом є те, що смарт-спеціалізація орієнтується на вибір не окремих видів діяльності, а їх груп, ринкових ніш і «доменів» – сфери досліджень, розробок та інновацій, що характеризується унікальними знаннями (науковими, технологічними, практичними тощо). Сфера смарт-спеціалі-

зації – це здатність ефективно поєднувати унікальні знання з ринковим потенціалом, оскільки знання самі по собі не обов'язково створюють економічну цінність, яка позначається на рівні ВВП чи добробуту населення. З іншого боку, продукти з низьким вмістом знань зазвичай не здатні тривалий час втримувати споживачів і займати певну ринкову нішу. Тому Європейська Комісія рекомендує обирати сфери смарт-спеціалізації, які перебувають на перетині різних галузей, технологій і знань, що доповнюють один одного¹.

З урахуванням вищезазначеного доцільно обрати як вертикальну, так і горизонтальну смарт-спеціалізацію. Вертикальна смарт-спеціалізація визначає групи галузей, на розвитку яких регіон фокусується (наприклад, фармацевтична індустрія, авіаційно-космічна промисловість, агропродовольство). До горизонтальної смарт-спеціалізації належать знання, технології та інновації, які можуть бути використані в обраних та інших галузях і секторах економіки (наприклад, цифрові технології, «зелена» енергетика, кібербезпека, освітні програми). Це дасть змогу спрямувати проекти та заходи як на підтримку пріоритетів, так і на вирішення безлічі важливих завдань щодо розвитку людського капіталу, інфраструктури досліджень і розробок, розповсюдження та освоєння технологій тощо.

4. *Не у всіх промислових регіонах обрано саме стратегічні смарт-орієнтовані цілі, як це рекомендовано Методикою.*² Так, у Донецькій та Полтавській областях смарт-орієнтованими цілями є оперативні: відповідно «розумна спеціалізація, заснована на знаннях та інноваціях» та «інноваційний та науковий розвиток економіки області на основі смарт-спеціалізації». У Дніпропетровській та Кіровоградській областях визна-

чаються як стратегічні, так і оперативні смарт-цілі. В інших промислових регіонах (Запорізькій, Луганській, Сумській та Харківській областях) обрано по одній стратегічній смарт-цілі. У цьому контексті слід зауважити, що смарт-спеціалізація є підходом стратегічного планування регіонального розвитку, і відсутність у Донецькій та Полтавській областях стратегічних смарт-цілей може призвести до втрати чіткого довгострокового вектора якісного розвитку регіонів. Стратегічні смарт-цілі визначають довгострокові трансформаційні напрями розвитку регіонів, а тому їх постановка є важливою умовою розкриття інноваційного потенціалу та забезпечення успішної структурної перебудови регіональних економік. Формулювання стратегічних смарт-цілей є підставою для визначення оперативних цілей, розроблення плану заходів (з переліком конкретних проектів, дій, ініціатив і заходів) та виділення фінансування на їх реалізацію. Тому для Донецької та Полтавської областей доцільним є більш комплексний підхід при доопрацюванні регіональних стратегій і визначення не лише оперативних, але і стратегічних смарт-цілей.

5. *Викликом для регіонів стало залучення бізнесу до розроблення стратегій регіонального розвитку.* Так, якщо у ЄС бізнес стимулюється до активної участі в обговоренні пріоритетів смарт-спеціалізації перспективою отримання додаткових коштів на реалізацію проектів смарт-спеціалізації, то в Україні фінансових інструментів підтримки цього процесу не передбачено, а отже, немає можливості перевірити гіпотези, висунуті на етапах якісного та кількісного аналізу, трансформувати їх у пріоритети, які мають потенціал структурних перетворень через інновації. У цьому контексті влучним є приклад Нижньосілезького воєводства Польщі (коли

¹ What is Smart Specialisation. Smart Specialisation Platform. *European Commission*. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-we-do> (дата звернення: 27.02.2024).

² Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 р. № 79. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (редакція від 16.06.2020).

підхід смарт-спеціалізації тільки-но почав реалізовуватися), де серед пріоритетів було обрано ІТ-сектор. У подальшому в результаті діалогу з ІТ-підприємствами було виявлено, що їм не потрібна фінансова підтримка – вони успішно розвиваються та є самодостатніми, тому цей сектор було виключено з переліку пріоритетів. Разом із цим на етапі подання проєктних заявок з'ясувалося, що деякі з визначених смарт-спеціалізацій є неактивними, підприємства пріоритетних видів діяльності подають значно менше заявок порівняно з іншими, тому було вирішено на наступний стратегічний період їх (пріоритети) переглянути.

Можливим шляхом вирішення цієї проблеми для українських, у тому числі промислових, регіонів можна розглядати синхронізацію смарт-орієнтованих цілей і секторальних фокусів із пріоритетними напрямками розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності в Україні (табл. 2). Це дало б змогу відкрити доступ до фінансових ресурсів реалізації підходу смарт-спеціалізації у вигляді українських та європейських програм, грантів, інвестиційних проєктів тощо та підтримувати співпрацю з бізнесом, а також стало б дієвим інструментом вирішення структурних проблем регіонів.

Таблиця 2 – Актуальні пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності згідно із Законом України¹

Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки	Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності
1	2
Науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки і оборони України та підвищення якості життя населення	Науково й економічно обґрунтовані та визначені відповідно до цього Закону напрями провадження інноваційної діяльності, націлені на забезпечення національної безпеки й оборони, економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних і світових науково-технічних досягнень
1) національна безпека і оборона	1) технологічне оновлення та розвиток сфер національної безпеки і оборони
2) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави	2) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії
3) інформаційні та комунікаційні технології	3) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки

¹ Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text> (дата звернення: 22.02.2024).

1	2
4) енергетика та енергоефективність	4) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів і нанотехнологій
5) раціональне природокористування	5) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу
6) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань	6) упровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики
7) нові речовини і матеріали	7) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища
	8) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки

Джерело: складено авторами.

Відповідно до Закону України¹, який набув чинності 13.01.2024 р., пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності враховують нагальні потреби сфер національної безпеки та оборони для зміцнення обороноздатності України і вважаються актуальними до припинення або скасування воєнного стану в Україні» та «до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану». Урядом та міністерствами² планується підготувати законопроекти з визначенням пріоритетних напрямів, націлених на повоєнну відбудову України.

6. *Не всі промислові регіони мають на меті або враховують у стратегіях можливості входження або поліпшення своїх позицій у глобальних ланцюгах доданої вартості.* Таку оперативну мету поставила лише адміністрація Харківської області («упровадження кластерного підходу до побудови смарт-спеціалізованої структури економіки, інтегрованої в глобальні ланцюги створення доданої вартості»). Також зауважують на цьому, але не ставлять за мету Полтавська і

Донецька області. У стратегіях інших промислових регіонів про це немає згадки. Смарт-спеціалізація може стати ефективним інструментом для поліпшення позицій промислових регіонів у глобальних ланцюгах доданої вартості. Однак це потребує від вітчизняних виробників готовності успішно конкурувати на міжнародному ринку. Про їх інтеграцію в систему міжнародних виробничо-розподільчих відносин та її рівень свідчать обсяг експорту товарів і послуг, структура зовнішньої торгівлі товарами та послугами, частка продукції переробної промисловості (у тому числі високотехнологічної) в загальному товарному експорті, а наукоємних послуг – у загальному експорті послуг, участь у спільних проектах із міжнародними партнерами, відповідність міжнародним стандартам, співпраця із зарубіжними компаніями та залучення іноземних інвестицій.

7. *При визначенні смарт-орієнтованих цілей промислових регіонів не враховано можливості міжрегіонального співробітництва, що спричинило дублювання секторальних фокусів сусідніх регіонів.* Наприклад, у

¹ Там само.

² Про актуальні пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності в Україні. 13.01.2024 р. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pro-aktualni-prioritetni-napryami-rozvitku-nauki-tehniki-ta-innovacijnoyi-diyalnosti-v-ukrayini> (дата звернення: 17.02.2024).

всіх областях Придніпровського макрорегіону одним із секторальних пріоритетів обрано машинобудування – у Дніпропетровській області загалом; у Запорізькій та Кіровоградській областях – окремі його галузі, у тому числі машини й устаткування для сільськогосподарського та лісового господарства. Така ситуація не забезпечує ефективного витрачання фінансових ресурсів і замість співпраці проковує конкуренцію між регіонами, знижує ефективність реалізації стратегій та гальмує структурні зрушення в економіці регіонів. Без налагодження ефективної координації стратегій регіонального розвитку, узгодження та синхронізації співпраці, цілей і діяльності регіонів навряд чи можна розраховувати на вирішення цієї проблеми. Одним із можливих рішень є створення *Координаційної ради з питань смарт-спеціалізації як консультативно-дорадчого органу при уряді* з широким представництвом усіх зацікавлених сторін – від громадськості до державної влади. Це надало б йому високого статусу і достатніх повноважень щодо впливу на перебіг реалізації смарт-спеціалізації в Україні, а також уможливило б урахування інтересів різних сторін у процесі прийняття рішень. Виходячи з типового положення про консультативний, дорадчий та інший допоміжний орган, утворений Кабінетом Міністрів України¹, до його основних завдань може бути віднесено:

забезпечення координації дій органів виконавчої влади з питань, що стосуються реалізації підходу смарт-спеціалізації в Україні;

підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної та регіональної інноваційної політики;

визначення шляхів, способів і механізмів вирішення проблемних питань, що виникають при реалізації інноваційної політики, підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, удосконалення нормативно-правової бази з питань смарт-спеціалізації.

Сьогодні області, які входять до складу макрорегіонів, незалежно здійснюють регіональну інноваційну політику та не враховують потенціал міжрегіонального співробітництва в ліквідації наслідків війни на економіку регіонів і громад. Однак, маючи взаємопов'язану інфраструктуру, подібну структуру економіки та подібні проблеми, шляхом співпраці та об'єднання ресурсів вони могли б забезпечувати більш динамічний інноваційний розвиток макрорегіонів. Цьому сприятиме *система трирівневого стратегічного планування регіонального розвитку (Державна стратегія регіонального розвитку України – регіональні стратегії розвитку – стратегії розвитку територіальних громад)*, запроваджена Законом України². Вона допоможе скоординувати цілі та пріоритети довгострокового розвитку країни та її окремих територій (макрорегіонів, регіонів і громад), налагодити співпрацю між різними рівнями управління, залучити громадськість і зацікавлені сторони на місцях до розроблення та реалізації стратегій. Так, відповідно до вищезазначеного закону та Методичних рекомендацій³ кожна громада матиме власну стратегію розвитку, яка повинна узгоджуватися з Державною стратегією регіонального розвитку, регіональною стратегією розвитку за стратегічними цілями і термінами реалізації. Наявність такої стратегії є обов'язковою умовою для планування видатків місцевого бюд-

¹ Типове положення про консультативний, дорадчий та інший допоміжний орган, утворений Кабінетом Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 599. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/223288470> (дата звернення: 26.02.2024).

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій: Закон України від 09.07.2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

³ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 р. № 265. 40 с. URL: <https://mtu.gov.ua/content/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku.html> (дата звернення: 26.02.2024).

жету, отримання коштів Державного фонду регіонального розвитку, інвесторів і міжнародних донорів на фінансування інвестиційних проектів розвитку громад. Усі проекти громади мають відповідати стратегічним та оперативним цілям, завданням і пріоритетам розвитку певної території, що визначаються її стратегічними документами.

Основним завданням для виконавчих органів місцевого самоврядування (міських, сільських і селищних рад), на які покладається завдання розроблення проектів таких стратегій, є забезпечення максимальної прозорості й публічності цього процесу, заохочення якомога більшої чисельності місцевого населення до обговорення та надання зворотного зв'язку. При такому партнерському підході терміни розроблення стратегій хоча й збільшуються, проте це дозволяє врахувати місцеву специфіку, реальні проблеми і потреби населення, їхнє бачення напрямів, пріоритетів відновлення та розвитку територій громад. Виходячи з існуючої практики запровадження такого підходу в українських громадах, зокрема Запорізької області¹, його реалізація може передбачати широке інформування мешканців про всі етапи розроблення стратегії через засоби масової інформації та соціальні мережі, залучення їх до робочих груп, проведення відкритих засідань і громадських обговорень.

8. На відміну від тенденцій розвитку смарт-спеціалізації в ЄС, в українських, у тому числі промислових, регіонах недостатньо уваги приділено напрямам трансформації, які забезпечують переведення економіки на рейки сталого розвитку. Так, рівнозначність політичних цілей («смарт-зростання, стале зростання, інклюзивне зростання»), яка закладалася у стратегію «Євро-

па 2020»², з початком нового європейського стратегічного порядку денного стала менш виразною, а акценти змістилися в бік сталого та інклюзивного зростання, на досягнення якого спрямовуються сучасні стратегії смарт-спеціалізації в ЄС (*Smart Specialisation Strategies for Sustainable and Inclusive Growth – S4+*). У таких умовах наукова та інноваційна діяльність покликана не просто створювати інновації безвідносно їх цільового призначення або з метою виключно економічного зростання, а продукувати такі, які будуть сприяти вирішенню глобальних викликів і розглядатимуться як спосіб досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 р. Окрім того, підхід смарт-спеціалізації в ЄС посилює місієорієнтована інноваційна політика, спрямована на вирішення значущих суспільних проблем шляхом розроблення та реалізації скоординованого пакету політичних заходів, законодавчих ініціатив і проектів у сфері науки, технологій та інновацій. Місії займають проміжну ланку між Цілями сталого розвитку та конкретними дослідницькими й інноваційними проектами. На період 2021-2024 рр. у ЄС визначено п'ять місій, які реалізуються в межах Рамкової програми з досліджень на інновації «Горизонт Європа» (Horizon Europe): боротьба з раком; адаптація до кліматичних змін; відновлення та очищення океанів і прісних вод; розбудова кліматично нейтральних міст як центрів інновацій; забезпечення здорових ґрунту та їжі³.

Оскільки чинні стратегії розвитку промислових регіонів України формувалися до початку повномасштабного вторгнення, а також з урахуванням істотної зміни їх профілів через деіндустріалізацію, деурбанізацію значної частини територій необхідно

¹ Стратегія розвитку громади – не просто документ з цифрами, це визначення майбутнього, до якого прагне громада. Інтерв'ю з радником із регіонального розвитку Запорізького Центру розвитку місцевого самоврядування К. Божковою. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/news/10947> (дата звернення: 26.02.2024).

² Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (дата звернення: 26.02.2024).

³ Horizon Europe Strategic Plan (2021 – 2024). European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2021. 101 p., p. 19. URL: https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/horizon_europe_strategic_plan_2021-2024.pdf (дата звернення: 26.02.2024).

здійснити оцінку відповідності смарт-цілей та секторальних фокусів, визначених у регіональних стратегіях, сучасним і повоєнним потребам відновлення промислових територій на засадах сталого розвитку й використати смарт-спеціалізацію для екологізації промислових регіонів. У цих регіонах ще до 2022 р. спостерігався високий рівень антропогенного навантаження через промислові викиди, а внаслідок воєнних дій екологічні проблеми загострилися. Так, наприклад, через пожежі шкода, завдана лісовим масивам і дорогам, оцінюється на рівні понад 1,5 млрд дол. США і охоплює 183,2 тис. га переважно в Донецькій, Луганській і Харківській областях¹.

При оновленні регіональних стратегій слід також урахувувати можливості приєднання регіонів до виконання місій ЄС. Наприклад, якщо йдеться про боротьбу з раком, то регіони можуть розвивати біотехнології та сферу геноміки². Це дозволить їм активно долучатися до проєктів Рамкової програми «Горизонт Європа», спрямованих на реалізацію місій, які можуть бути запроваджені в регіональному контексті; налагоджувати співпрацю з регіонами ЄС, які мають аналогічні пріоритети смарт-спеціалізації з метою більш ефективного використання ресурсів, обміну досвідом і досягнення спільних цілей.

Окрім того, коригування секторальних фокусів із подальшим визначенням пріоритетів смарт-спеціалізації промислових регіонів доцільно здійснювати, виходячи з перспектив міжтериторіального співробітництва (з містами, регіонами, країнами-членами ЄС). Як зазначають фахівці Об'єднаного дослідницького центру (Joint Research Centre) ЄС, більшість викликів, з якими наразі стикаються суспільства, не мають меж, тому їх подолання буде значно ефективнішим, якщо території співпрацюватимуть, використо-

уватимуть досвід, можливості та ресурси одна одної. ЄС підтримує міжтериторіальне співробітництво за допомогою ініціатив, спрямованих на регіональну владу (наприклад, через програму «Interreg»), дослідницьку спільноту (Horizon Europe), кластери (Euroclusters) та екосистеми (Regional Innovation Valleys) (Bianchi et al., 2024). Одним із векторів міжтериторіальної співпраці (промислових регіонів України з промисловими територіями ЄС) можна розглядати спрямування спільних зусиль на модернізацію технологій, підвищення інноваційності виробництва, підготовку кваліфікованої робочої сили з метою зайняття/поліпшення позицій у глобальних ланцюгах доданої вартості не як постачальників сировини, а виробників готової промислової продукції високих переділів.

У процесі перегляду секторальних фокусів і визначення пріоритетів смарт-спеціалізації порівняльні переваги регіонів мають урахувуватися, але не повинні домінувати. У даному контексті варто звернутися до роботи Р. Хаусмана і Д. Родріка (Hausmann, Rodrik, 2002), які акцентують увагу на тому, що країни з майже однаковими запасами ресурсів і факторів виробництва спеціалізуються на дуже різних видах продукції. Наприклад, Бангладеш експортує значні обсяги капелюхів, а в Пакистані такого виробництва майже немає, натомість він експортує тонни футбольних м'ячів, тоді як у Бангладеш ця галузь є нерозвинутою. Серед країн із високим рівнем доходу дослідники навели приклад Південної Кореї, яка є світовим лідером у виробництві мікрохвильових печей і майже не експортує велосипедів, тоді як на Тайвані ситуація є протилежною. Р. Хаусман і Д. Родрік вважають, що ці спеціалізації неможливо приписати порівняльній перевазі, яка визначається вибором виду діяльності з найменшою вартістю витрат. Насправді

¹ Ukraine. Rapid Damage and Needs Assessment February 2022 – February 2023 / Ed. A. Himmelfarb. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. March 2023, Washington, DC. 132 p., p. 109. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (дата звернення: 22.02.2024).

² Геноміка визнається тією наукою, що зможе побороти рак і справити величезний вплив на здоров'я людей у всьому світі (Див.: Росс А. Індустрії майбутнього. Київ: Наш формат. 2017. 320 с., с. 58-64).

вони є результатом випадкових спроб самопізнання (self-discovery) з подальшою імітацією. Спеціалізація Південної Кореї на виробництві та експорті мікрохвильових печей, а Тайваню – велосипедів, найімовірніше, є результатом успішного експерименту підприємців, які наважилися відтворити зарубіжні моделі та практики.

Як зазначено в роботі (Rodrik, 2004), самопізнання (self-discovery) не тотожне науково-дослідним розробкам та інноваціям у загальному розумінні цих термінів, оскільки воно не створює нових продуктів (процесів), проте виявляє, що певний товар, добре відомий на світових ринках, може бути виготовлений усередині країни з низькими витратами. Це може потребувати деяких технологічних пристосувань, щоб адаптувати іноземну технологію до внутрішніх умов, але такі пристосування рідко складають щось таке, що є реально патентоспроможним і таким, що можна монополізувати. До того ж режими політик у країнах, що розвиваються, є непорівнянними з патентною системою, яка захищає інновації в розвинутих країнах. Втім підприємці, які зрозуміли, що їхні країни є відповідним місцем для заснування нового виду діяльності (як-от швейні вироби у Бангладеш, зрізані квіти в Колумбії та ІТ в Індії), принесли цим країнам значні соціально-економічні вигоди, а технологічні пристосування та імітаційні практики стали ключовим механізмом, який уможливив розвиток національної промисловості.

Вищезазначене свідчить про доцільність залучення та освоєння в промислових регіонах передових іноземних технологій, що дасть змогу здійснити технологічне вдосконалення та диверсифікацію їх виробничої структури за рахунок нових продуктивних ліній і створення нових видів діяльності. Водночас, як підкреслюється в роботі (Кіндзерський, 2023b, с. 41), запозичуючи іноземні технології та створюючи на їх основі власні виробництва, Україна об'єктивно зіткнеться

з конкурентами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, які вже пропонують аналогічну продукцію. Тому важливо, щоб на початкових етапах держава вдавалася до інструментів тимчасового захисту українського ринку і формування попиту на ньому в тих секторах, які стануть драйверами зростання.

Існує багато прикладів розвинутих країн, які свого часу активно впроваджували протекціоністські заходи. «Першим в історії, хто висунув аргумент на користь використання таких заходів, був міністр фінансів США А. Гамільтон. У 1791 р. у своєму звіті до Конгресу¹ він заявив, що уряд США має підтримувати та розвивати національні галузі мануфактур, які поки що перебувають у «зародковому стані», захищаючи їх від зарубіжних конкурентів, аж поки вони не зміцніють. Як урядові заходи захисту американських мануфактур він запропонував використовувати тарифи і субсидії, а також наголошував на необхідності інвестування в інфраструктуру (особливо відзначав важливість доріг і каналів для внутрішнього судноплавства), спонукання людей до здійснення відкриттів і винаходів за допомогою премій та всебічної підтримки. Цей курс США запровадили у 1816 р., і вже на початку 1830-х років мали найвищий середній промисловий тариф у світі, який протримався майже ціле століття – до початку Другої світової війни. Ідеї А. Гамільтона щодо необхідності підтримки та розвитку виробничих галузей, захисту їх від зарубіжних конкурентів були розвинуті німецьким економістом Ф. Лістом, який визнав, що вільна торгівля є корисною для країн з однаковим рівнем розвитку, але шкодить відсталім країнам, якщо вони торгують з економічно потужнішими державами. Тому він застерігав економічно слабкі країни передчасно відкривати свої ринки для зарубіжних промислових товарів і закликав вводити вільну торгівлю повільно та поступово. Адже спочатку таких країнам

¹ Alexander Hamilton's Final Version of the Report on the Subject of Manufactures [5 December 1791]. Founders Online. National Archives. URL: <https://founders.archives.gov/documents/Hamilton/01-10-02-0001-0007> (дата звернення: 28.02.2024).

потрібно здійснити індустріалізацію, розвинути конкурентоспроможний промисловий сектор, а вже потім вони можуть вигідно відкритися для глобальної вільної торгівлі.

Норвезький економіст Е. Райнерт нагадує, що всі багаті сьогодні країни використовували одну й ту саму стратегію – вони відмовлялися від сировинної орієнтації на користь переробної промисловості та обов'язково проходили через період, коли емуляція – бажання та прагнення зрівнятися або перевершити – була їх головним пріоритетом. Він влучно зауважує, що після 1957 р., коли Радянський Союз запустив перший супутник і стало зрозуміло, що він випереджає США в космічних перегонках, перший міг би, озброївшись рікардовою теорією, стверджувати, що американці мають порівняльну перевагу в сільському господарстві, а не в космічних технологіях. Дотримуючись такої логіки, США мали б виробляти продукти харчування, а Радянський Союз – космічні технології. Проте США обрали не рікардову теорію, а протилежну їй стратегію емуляції, створили у 1958 р. НАСА, щоб наздогнати і перевершити Радянський Союз у сфері космічних технологій (Reinert, 2019). У справі вибору стратегії розвитку що може бути більш наочним для слаборозвинутих країн і регіонів третього світу? (Підоричева, 2022).

У контексті вищезазначеного слід підкреслити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС (частина 2 Глави 10 «Конкуренція») (далі – Угода) передбачає надання права державній та місцевій владі України розглядати можливість упровадження державної допомоги окремим підприємствам або виробництву окремих товарів, якщо вона сприяє (п. 3 ст. 262 Угоди)¹:

економічному розвитку регіонів із надзвичайно низьким рівнем життя або із суттєвим рівнем безробіття;

виконанню важливого проєкту для спільного інтересу Сторін або для виправлення

значних порушень нормальної роботи в економіці України чи однієї з держав-членів ЄС;

розвитку певної економічної діяльності або певних економічних сфер, якщо така допомога не має несприятливого впливу на умови торгівлі всупереч інтересам Сторін;

підтримці культури та збереженню культурної спадщини, якщо така допомога не має несприятливого впливу на умови торгівлі всупереч інтересам Сторін;

досягненню цілей, дозволених відповідно до правил ЄС щодо горизонтальних блоків виключень і правил щодо горизонтальної та галузевої державної допомоги, яка надається відповідно до викладених у них умов;

залученню інвестицій з метою забезпечення відповідності обов'язковим стандартам, визначеним директивами ЄС, зазначеними в Додатку ХХХ до Глави 6 «Навколишнє середовище» Угоди, протягом вказаного періоду імплементації.

Ці норми мають бути використані регіональною владою промислових регіонів для обґрунтування доцільності надання державної допомоги тим секторам і галузям промислового виробництва, які, згідно із стратегіями регіонального розвитку, можуть виступити драйверами структурних трансформацій і сформувати на цій основі нові конкурентні переваги регіонів.

Висновки. Промислові регіони України, особливо прифронтові (Донецька, Луганська, Харківська і Запорізька області), зазнали найбільших збитків і втрат унаслідок повномасштабної війни. За спільною оцінкою міжнародних інституцій та уряду України потреби на їх відновлення складають половину (50,46%, або 207,2 млрд дол. США) потреб на відбудову України. Ураховуючи специфіку, структурну вразливість економіки промислових регіонів, у якій переважають галузі зі слабкою інноваційною активністю та низькою технологічністю, про-

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (редакція від 30.11.2023).

довження довоєнних траєкторій їх розвитку є абсолютно неприйнятним. Відтворення сировинної, низькотехнологічної, екологічно забрудненої економіки не відповідає засадам сталого розвитку, унеможливує структурні перетворення та підвищення якості життя. В умовах істотної зміни профілів промислових регіонів через руйнування та втрату активів і ресурсів з'являється шанс відновити їх економіку, застосовуючи нові, інноваційні, підходи та практики. Смарт-спеціалізація є одним із підходів регіональної інноваційної політики, яка, власне, націлена на структурну трансформацію економіки шляхом модернізації традиційних галузей та/або створення цілковито нових наукомістких галузей, та/або диверсифікації економіки завдяки синергії їх потенціалу. Вона покликана стимулювати економічне зростання, створювати робочі місця, підвищувати рівень конкурентоспроможності регіонів і країн.

Починаючи з 2016 р. смарт-спеціалізація поступово впроваджується в Україні, хоча перебіг цього процесу та його завершення були перервані війною. Відповідно до Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, прийнятої в березні 2016 р., не менш ніж одна стратегічна ціль у стратегіях розвитку областей на період 2021-2027 рр. повинна була визначатися на засадах смарт-спеціалізації. Промислові регіони також при виборі стратегічних цілей спиралися на підхід смарт-спеціалізації. Однак, як засвідчив аналіз, цей процес супроводжувався значними організаційно-економічними проблемами – від браку методичної бази до відсутності фінансових інструментів і координаційних механізмів підтримки смарт-спеціалізації. Як наслідок, урахування підходу смарт-спеціалізації в стратегіях регіонального розвитку було обмеженим і не адаптованим до українських умов, а саме:

не у всіх регіональних стратегіях секторальні фокуси, які мають потенціал смарт-

спеціалізації, є достатньо обґрунтованими і містять інноваційну складову;

у деяких стратегіях секторальні фокуси сформульовано надто широко й узагальнено, а в інших – занадто конкретизовано, при їх визначенні промислові регіони здебільшого деталізують види діяльності, на яких вони традиційно спеціалізуються;

не у всіх промислових регіонах обрано саме стратегічні смарт-орієнтовані цілі, у деяких як такі визначено оперативні цілі;

викликом для регіонів стало залучення бізнесу до розроблення стратегій регіонального розвитку, відсутність фінансових інструментів підтримки цього процесу;

не всі промислові регіони ставлять за мету або враховують у стратегіях можливість входження або поліпшення своїх позицій у глобальних ланцюгах доданої вартості;

при визначенні смарт-орієнтованих цілей промислові регіони не враховували можливості міжрегіонального і міжтериторіального співробітництва, що спричинило дублювання секторальних фокусів сусідніх регіонів;

області, які входять до складу макро-регіонів, незалежно здійснюють регіональну інноваційну політику, відсутні координація стратегій, узгодження та синхронізація співпраці, цілей та діяльності регіонів;

на відміну від тенденцій розвитку смарт-спеціалізації в ЄС, українські, у тому числі промислові, регіони приділяють недостатньо уваги напрямам трансформації, які забезпечують переведення економіки на рейки сталого розвитку.

Найвні проблеми в комплексі з викликами війни здатні унеможливити структурно-інноваційні перетворення в промислових регіонах, законсервувати сировинний, низькотехнологічний характер їх економіки. Вони потребують вирішення з урахуванням суто українських викликів, а також знань, одержаних у країнах-членах ЄС при реалізації цього підходу протягом останніх десяти років, зокрема:

промисловим регіонам необхідно актуалізувати стратегічні та оперативні цілі, секторальні фокуси, які мають потенціал

смарт-спеціалізації, з урахуванням деіндустріалізації, деурбанізації значної частини їх територій унаслідок війни, максимально наближити їх до перспектив здійснення структурної трансформації економіки та розвитку на цій основі нових конкурентних переваг;

коригування смарт-орієнтованих цілей і секторальних фокусів важливо здійснювати на засадах сталого розвитку з метою насамперед екологізації економіки промислових регіонів і при цьому виходити з наявних можливостей поліпшення їх позицій у глобальних ланцюгах доданої вартості не як постачальників сировини, а як виробників готової промислової продукції;

промисловим регіонам слід обрати як вертикальну, так і горизонтальну смарт-спеціалізацію, тобто відповідно ті групи галузей, які мають потенціал трансформаційної діяльності, на розвитку яких регіон сфокусується, й ті знання, технології та інновації, які можуть бути використані в обраних та інших галузях і секторах економіки для вирішення різних проблем і реалізації визначеного напрямку змін;

Донецькій і Полтавській областям доцільно використати більш комплексний підхід при доопрацюванні регіональних стратегій і визначити не лише оперативні, але й стратегічні смарт-орієнтовані цілі;

промисловим регіонам доцільно синхронізувати смарт-орієнтовані цілі та секторальні фокуси з пріоритетними напрямками розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності в Україні, а також місіями ЄС, що відкриє доступ до фінансових ресурсів реалізації підходу смарт-спеціалізації (через українські та європейські програми, гранти, інвестиційні проекти та інші ініціативи) та дозволить залучати бізнес до співпраці;

з метою налагодження ефективної міждержавної співпраці та координації процесу смарт-спеціалізації доцільно створити Координаційну раду з питань смарт-спеціалізації як консультативно-дорадчий орган при уряді з широким представництвом зацікавлених сторін і достатніми повноваженнями щодо впливу на перебіг реалізації смарт-спеціалізації в Україні;

при розробленні стратегій розвитку територіальних громад як невід'ємної складової системи тривісного стратегічного планування регіонального розвитку України важливо забезпечити максимальну залученість місцевого населення до цього процесу, щоб урахувати його реальні проблеми і потреби, бачення пріоритетів відновлення та розвитку громад;

у процесі відновлення промисловим регіонам потрібно залучати передові іноземні технології для технологічного вдосконалення та диверсифікації виробничої структури через започаткування нових продуктивних ліній і нових видів діяльності. Створюючи нові власні виробництва на базі технологічних запозичень, важливо на початкових етапах вдаватися до тимчасової державної підтримки незміцнених вітчизняних виробників у тих секторах і галузях промислового виробництва, які можуть виступити драйверами зростання та сформувані на цій основі нові конкурентні переваги регіонів. Пункт 3 ст. 262 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС окреслює випадки й умови надання права державній та місцевій владі України впроваджувати таку державну допомогу. Характер та інструменти державної підтримки секторів і галузей із високим потенціалом трансформації економіки, з урахуванням провалів держави та ринку, є напрямом подальших досліджень.

Література

- Амоша О., Лях О., Солдак М., Череватський Д. (2018). Інституційні детермінанти впровадження концепції смарт-спеціалізації: приклад старопромислових регіонів України. *Журнал європейської економіки*. Т. 17. № 3. С. 310-344.
- Амоша О.І. (Ред.), Череватський Д.Ю. та ін. (2020). Циркулярна смарт-спеціалізація старопромислових шахтарських регіонів України: монографія / Д.Ю. Череватський, М.О. Солдак, О.В. Лях, Ю.С. Залознова та ін.; за заг. ред. О.І. Амоші; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ. 196 с.

- Вишневецький О.С., Рабошук С.Я., Лісовець І.С., Гончаренко М.О. (2023). Напрями вдосконалення стратегування смарт-спеціалізації регіонів України з позицій шумпетеріанства, інституціоналізму та девелопменталізму. *Економіка промисловості*. № 1 (101). С. 40-55. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.040>
- Вишневецький О.С. (2022). Смарт-спеціалізація з позицій провідних шкіл економічної теорії. *Вісник економічної науки України*. № 1 (42). С. 3-8. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).3-8](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).3-8)
- Возняк Г.В. (2021). Смарт-спеціалізація у постулатах економічних шкіл: теоретичний дискурс. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 17 (1). С. 153-162. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.17.153-162>
- Єгоров І.Ю. (Ред.), Бажал Ю.М. та ін. (2020). Формування «розумної спеціалізації» в економіці України: колективна монографія; за ред. І.Ю. Єгорова; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ. 278 с.
- Іщук С.О., Созанський Л.Й. (2020). Методологічні засади вибору потенційних сфер смартспеціалізації регіонів України. *Економіка та право*. № 2. С. 32-44. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.032>
- Кіндзерський Ю.В. (2023а). Інновації, структурні перетворення і державна політика їх забезпечення крізь призму викликів сталого розвитку та повоєнного відновлення. *Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України*: колективна монографія / за ред. І.Ю. Єгорова, Ю.В. Кіндзерського; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ. С. 9-23.
- Кіндзерський Ю.В. (2023b). Можливості застосування концепції підприємницької держави для забезпечення структурно-інноваційних трансформацій при повоєнній відбудові економіки України. *Економічний аналіз*. Т. 33. № 1. С. 37-45. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.01.037>
- Підоричева І.Ю. (2022). Смартспеціалізація та ефект вільної торгівлі: питання теорії. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні – 2022*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 25 лютого 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 248-251. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2022/paper/view/14804/0> (дата звернення: 22.02.2024).
- Снігова О.Ю. (2018). Розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні. *Економіка України*. № 8 (681). С. 75-88.
- Солдак М.О. (2022). Особливості відновлення старопромислових територій в контексті Глобальних цілей та реалізації стратегій смарт-спеціалізації. *Економічний вісник Донбасу*. № 2 (68). С. 187-198. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-187-198](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-187-198)
- Сторонянська І.З., Мельник М.І., Лещух І.В. (2020). Передумови і стратегічні пріоритети смарт-спеціалізації регіону. *Економіка України*. № 4. С. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.039>
- Сторонянська І.З. та ін. (2022). *Смарт-спеціалізація регіонів України: методологія та прагматика реалізації*: монографія / за наук. ред. Сторонянської І.З.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів. 424 с.
- Швець Н.В. (2022). Концепція смартспеціалізації: сутнісний зв'язок з теоріями економічного розвитку. *Вісник економічної науки України*. № 2 (43). С. 16-28. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).16-28](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).16-28).
- Шевченко А.В. (2019). Стратегічні пріоритети впровадження смарт-спеціалізації у промисловості України. *Бізнес Інформ*. № 10. С. 130-135. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-130-135>
- Bianchi G., Matti C., Pontikakis D., Reimeris R. et al (2024). Innovation for place-based transformations. Bianchi G. (Ed.). Luxembourg: Publications Office of the European

- Union. 183 p. DOI: <https://doi.org/10.2760/234679>.
- Foray D., David P., Hall B. (2009). Smart specialization – the concept. *Knowledge Economists Policy Brief*. No. 9. URL: https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kfg_policy_brief_no9.pdf (дата звернення: 25.02.2024).
- Foray D., Eichler M., Keller M. (2021). Smart specialization strategies – insights gained from a unique European policy experiment on innovation and industrial policy design. *Review of Evolutionary Political Economy*. Vol. 2. P. 83-103. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43253-020-00026-z>
- Foray D., van Ark B. (2007). Smart specialisation in a truly integrated research area is the key to attracting more R&D to Europe. *Knowledge Economists Policy Brief*. No. 1. URL: https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/policy_brief1.pdf (дата звернення: 25.02.2024).
- Hassink R. (2010). Locked in decline? On the role of regional lock-ins in old industrial areas. *Handbook of Evolutionary Economic Geography* / Boschma R., Martin R. (Eds.). Edward Elgar, Cheltenham. P. 450-468.
- Hausmann R., Rodrik D. (2002). Economic development as self-discovery. URL: https://growthlab.hks.harvard.edu/files/growthlab/files/2002_econ_development_self_discovery_hausmann_rodrik.pdf (дата звернення: 21.02.2024).
- Reinert Eric S. (2019). *How Rich Countries got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor*. New York: Public Affairs. 378 p.
- Rodrik D. (2004). Industrial policy for the twenty-first century. URL: <https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/industrial-policy-twenty-first-century.pdf> (дата звернення: 21.02.2024).
- Shevtsova H., Shvets N., Kramchaninova M., Pchelynska H. (2020). In search of smart specialization to ensure the sustainable development of the post-conflict territory: the case of the Luhansk region in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. Vol. 9. No. 2. P. 512-524. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p512>
- Shvets N., Shevtsova H., Pidorycheva I., Prokopenko O., Maslosh O. (2023). Sustainable development of agriculture based on the smart specialisation approach: cases of the Central and Eastern European countries. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 9(1). P. 260-282. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.01.12>
- Yegorov I.Yu., Gryga V.Yu., Ryzhkova Yu.O. (2022). Enabling the Triple Helix Model Through the Implementation of Smart Specialization: the Case of Ukraine. *Sci. innov*. Vol. 18 (4). P. 3-16. DOI: <https://doi.org/10.15407/sci ne18.04.003>

References

- Amosha, O., Liakh, O., Soldak, M., & Cherevatskyi, D. (2018). Institutional determinants of implementation of the concept of smart specialization: an example of old industrial regions of Ukraine. *Journal of European Economy*, 17 (3), pp. 310-344 [in Ukrainian].
- Amosha, O.I. (Ed.), Cherevatskyi, D.Yu. et al. (2020). *Circular smart specialization of old industrial mining regions of Ukraine*. Kyiv, Institute of Industrial Economics, National Academy of Sciences of Ukraine. 196 p. [in Ukrainian].
- Vyshnevskiy, O.S., Raboshuk, S.Ya., Lisovets, I.S., & Honcharenko, M.O. (2023). Directions for improving smart-specialization strategy of the regions of Ukraine from the positions of schumpertianity, institutionalism, and developmentalism. *Econ. promisl.*, 1 (101), pp. 40-55. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.01.040> [in Ukrainian].
- Vyshnevskiy, O.S. (2022). Smart specializations from the standpoint of leading schools of economic theory. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (42), pp. 3-8. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).3-8](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).3-8) [in Ukrainian].
- Voznyak, H.V. (2021). Smart specialization in the postulates of economic schools: theoretical discourse. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, 17 (1), pp. 153-

162. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.17.153-162> [in Ukrainian].
- Yehorov, I.Yu. (Ed.), Bazhal, Yu.M. (2020). Formation of "smart specialization" in the Ukrainian economy. Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 278 p. [in Ukrainian].
- Ishchuk, S.O., & Sozansky, L.Y. (2020). Methodological principles for choosing potential areas of smart specialization of the regions of Ukraine. *Ekonomika ta pravo*, 2, pp. 32-44. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.02.032>. [in Ukrainian].
- Kindzerskyi, Yu.V. (2023a). Innovations, structural transformations and the state policy of their provision through the prism of the challenges of sustainable development and post-war recovery. In: *Evaluation of innovative development and structural transformations in the economy of Ukraine: a collective monograph* (pp. 9-23). In I.Yu. Yehorova, Yu.V. Kindzerskyi (Eds.). Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
- Kindzerskyi, Yu. V. (2023b). Possibilities of applying the concept of an entrepreneurial state to ensure structural and innovative transformations during the post-war recovery of Ukraine's economy. *Ekonomichnyi analiz*, 33 (1), pp. 37-45. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.01.037> [in Ukrainian].
- Pidorycheva, I.Yu. (2022). Smart specialization and the effect of free trade: a question of theory. *Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine – 2022: materials of the 5th International scient. and pract. conference* (Vinnytsia, February 25, 2022) (pp. 248-251). Vinnytsia, 2022. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/fiip/fiip2022/paper/view/14804/0> [in Ukrainian].
- Snihova, O.Yu. (2018). Smart specialization potential revealing for the overcoming of regional structural inertness in Ukraine. *Economica Ukrainy*, 8 (681), pp. 75-88 [in Ukrainian].
- Soldak, M.O. (2022). Peculiarities of Restoration of Old Industrial Areas in the Context of Global Goals and Implementation of Smart Specialization Strategies. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2(68), pp. 187-198. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2\(68\)-187-198](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-2(68)-187-198) [in Ukrainian].
- Storonyanska, I.Z., Melnyk, M.I., & Leshchukh, I.V. Preconditions and strategic priorities for a region's smart specialization. *Economica Ukrainy*, 4, pp. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.04.039> [in Ukrainian].
- Storonyanska, I.Z. et al. (2022). Smart specialization of the regions of Ukraine: methodology and pragmatics of implementation. In I.Z. Storonyanska (Ed.), Dolishniy Institute of Regional Research, National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 424 p. [in Ukrainian].
- Shvets, N.V. (2022). The Concept of Smart Specialisation: a Connection in the Essence With Theories of Economic Development. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (43), pp. 16-28. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).16-28](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).16-28) [in Ukrainian].
- Shevchenko, A.V. (2019). Strategic Priorities of Introducing Smart-Specialization into Ukraine's Industry. *Business Inform*, 10, pp. 130-135. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-130-135> [in Ukrainian].
- Bianchi, G., Matti, C., Pontikakis, D., Reimeris, R. et al. (2024). Innovation for place-based transformations. In G. Bianchi (Ed.). Luxembourg, Publications Office of the European Union. 183 p. DOI: <https://doi.org/10.2760/234679>
- Foray, D., David, P., & Hall, B. (2009). Smart specialization – the concept. *Knowledge Economists Policy Brief*, 9. Retrieved from https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/kfg_policy_brief_no9.pdf
- Foray, D., Eichler, M., & Keller, M. (2021). Smart specialization strategies – insights gained from a unique European policy experiment on innovation and industrial policy design. *Review of Evolutionary Political Economy*, 2, pp. 83-103. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43253-020-00026-z>

- Foray, D., & van Ark, B. (2007). Smart specialisation in a truly integrated research area is the key to attracting more R&D to Europe. *Knowledge Economists Policy Brief*, 1. Retrieved from https://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/policy_brief1.pdf
- Hassink, R. (2010). Locked in decline? On the role of regional lock-ins in old industrial areas. In R. Boschma, R. Martin (Eds.). *Handbook of Evolutionary Economic Geography* (pp. 450-468). Edward Elgar, Cheltenham.
- Hausmann, R., & Rodrik, D. (2002). Economic development as self-discovery. Retrieved from https://growthlab.hks.harvard.edu/files/growthlab/files/2002_econ_development_self_discovery_hausmann_rodrik.pdf
- Reinert, E.S. (2019). How Rich Countries got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor. New York: Public Affairs. 378 p.
- Rodrik, D. (2004). Industrial policy for the twenty-first century. Retrieved from <https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/industrial-policy-twenty-first-century.pdf>
- Shevtsova, H., Shvets, N., Kramchaninova, M., & Pchelynska, H. (2020). In search of smart specialization to ensure the sustainable development of the post-conflict territory: the case of the Luhansk region in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*, 9(2), pp. 512-524. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p512>
- Shvets, N., Shevtsova, H., Pidorycheva, I., Prokopenko, O., & Maslosh, O. (2023). Sustainable development of agriculture based on the smart specialisation approach: cases of the Central and Eastern European countries. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 9 (1), pp. 260-282. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.01.12>
- Yegorov, I.Yu., Gryga, V.Yu., & Ryzhkova, Yu.O. (2022). Enabling the Triple Helix Model Through the Implementation of Smart Specialization: the Case of Ukraine. *Sci. innov.*, 18 (4), pp. 3-16. DOI: https://doi.org/10.15407/sci_innov.18.04.003

Iryna Yu. Pidorycheva,

Doctor of Econ. Sci., Senior researcher
 Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
 2 Maria Kapnist Street, Kyiv, 03057, Ukraine
 E-mail: pidoricheva@nas.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4622-8997>;

Antonina S. Bash,

postgraduate
 Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
 2 Maria Kapnist Street, Kyiv, 03057, Ukraine
 E-mail: antonina.bash@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-8086-0626>

SMART SPECIALIZATION OF INDUSTRIAL REGIONS OF UKRAINE: ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT

Industrial regions of Ukraine, especially near-front territories (Donetsk, Luhansk, Kharkiv and Zaporizhzhia regions), suffered the greatest damage and losses as a result of the full-scale war. The needs for their recovery, according to the joint assessment of international institutions and the Ukrainian government, constitute half (50.46% or \$207.2 billion USD) of the reconstruction needs for Ukraine. Considering the structural lag of the economy in industrial regions, dominated by sectors with weak innovation activity and low technological intensity, the continuation of pre-war development trajectories is absolutely unacceptable and non-competitive in the context of the Industry 4.0-5.0 which gains traction globally. In the conditions of a significant change in the profiles of industrial regions due to the war, there is an opportunity to revive their economy but on fundamentally new, innovative principles. Smart specialization can be utilized for this purpose,

aiming at the structural transformation of the economy and the development of new competitive advantages for regions and countries. Emphasis is placed on the necessity of conducting a critical analysis and rethinking the implementation directions of smart specialization in the industrial regions of Ukraine. This is due to the varying degrees of consideration of its fundamental principles in the regional development strategies for 2021-2027 and the need for the structural transformation of their economies to overcome the consequences of the war for the local population.

The purpose of the article is to identify key problems in the field of organizational and economic support for the implementation of the smart specialization approach in the industrial regions of Ukraine and to determine ways to solve them, taking into account purely Ukrainian challenges and EU experience.

The role of organizational and economic support for the implementation of the smart specialization approach in national conditions has been substantiated. The scientific understanding of the main organizational and economic problems and shortcomings of the implementation of the smart specialization approach in the industrial regions of Ukraine has been deepened. It is highlighted that freezing these problems and the absence of appropriate actions to address them will prevent structural and innovation transformations in the economies of regions based on the principles of sustainable development, thereby excluding the possibility of overcoming their structural backwardness. Proposals on ways to solve existing organizational and economic problems are substantiated, taking into account purely Ukrainian challenges, and the knowledge obtained in the EU member states during the implementation of this approach over the last ten years. The practical implementation of these proposals will make it possible to adjust the smart-oriented goals and sectoral focuses of regional development strategies, to direct them to the transformation of the economy of industrial regions through the support of sectors and industries that have the potential to develop new competitive advantages.

Keywords: smart specialization, innovation, structural transformation of the economy, sustainable development, recovery, regional development strategies, industrial regions.

JEL: H56, O31, R10, R58

Формат цитування:

Підоричева І. Ю., Баш А. С. (2024). Сمارт-спеціалізація промислових регіонів України: організаційно-економічний супровід. *Економіка промисловості*. № 2 (106). С. 5-28. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry 2024.02.005>

Pidorycheva, I. Yu., & Bash, A. S. (2024). Smart specialization of industrial regions of Ukraine: organizational and economic support. *Econ. promisl.*, 2 (106), pp. 5-28. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.02.005>

Надійшла до редакції 11.03.2024 р.